

GigWatch

Studiecirkel – migrantarbete del 1

Innehåll:

- Migranter på svensk arbetsmarknad – Segregation och solidaritet. Text från Allt åt allas magasin Svärm
- Imorgon går vi invandrare ut i vild strejk mot (SD) – SVT Nyheter
- Miljoner deltog i invandrarstrejk – Arbetaren
- ”Regeringens politik visar att undersköterskor har så låga löner att vi borde bli utvisade” – Kommunalarbetaren
- Två texter av Emil Boss i Arbetaren.
- Nya former av ojämlikhet i den svenska byggnadssektorn - Denis Frank
- Utdrag ur Papperslösa migrantarbetare och möjligheterna till organisering - Heidi Moksnes

Uppgifter till texterna:

- Välj ut ett eller flera stycken ur varje text som du tycker är intressanta, som du kan presentera på cirkeln.
- Både utifrån Allt åt allas text och mer allmänt, på vilka sätt tror du att rasism inverkar på behandlingen av migrantarbetare?
- Utifrån Denis text, vilka faktorer har samverkat för att situationen ska bli som den blivit i byggnadssektorn? Hur hänger det ihop med samhällsutvecklingen i övrigt? Hur ser det ut jämfört med i andra branscher (likheter/skillnader)?
- Vad tror du om möjligheterna till en invandrarstrejk idag? Vad skulle det kunna ge för effekt?
- Varför ser arbetsvillkoren för migrantarbetare i Sverige ut såhär idag? Vad kan man göra åt det?
- Vad är de svenska fackens syn på migrantarbetare? Finns det flera olika synsätt?

Migranter på svensk arbetsmarknad – Segregation och solidaritet

Text från Allt åt allas magasin Svärm

Calle intervjuar Roberto, medlem i Solidariska byggare, om hans erfarenhet som migrantarbetare i Sverige och spårar sen arbetsmarknadens skuggsida bakåt i tiden till samhällsutvecklingen under 1900-talets andra hälft.

Migrantarbetare och papperslösa har länge varit bland de mest utsatta och hårt exploaterade grupperna på svensk arbetsmarknad. De luras av arbetsgivare, jobbar under vedervärdiga förhållanden och befinner sig ofta i en arbetsmiljö som kan vara direkt farlig för deras hälsa eller liv.

Sedan tidöavtalet slöts har det blivit tydligt att situationen för migrantarbetare, papperslösa och människor med invandrarbakgrund riskerar att försämrats på en rad olika sätt. Med en angiverilag där t.ex. sjukvårdspersonal tvingas anmäla papperslösa de möter i sitt arbete kommer det parallellsamhälle som dessa människor redan lever i bara bli större. Den rädsla för andra människor som växer sig stark under sådana förhållanden är precis vad den blåbruna regeringen är ute efter. Det är även ett drömscenario för de arbetsköpare som exploaterar papperslösa och migrantarbetare. För ju mer prekär och osäker dessa människors situation blir, desto enklare blir de att utnyttja utan konsekvenser.

Antirasistisk klasskamp

Allt blir sämre när nationalismen och rasismen vinner mark. Men den som letar kan ändå hitta motstånd mot den människofientliga politik som regeringen företräder. Ett konkret exempel är Solidariska byggare (SAC:s syndikat för byggbranschen). De har fått igång den fackliga organiseringen bland migrantarbetare i byggbranschen och har haft stora framgångar det senaste året. Jag satt med under deras årsmöte i december 2022 och de konkreta resultat från det senaste året som presenterades där är minst sagt imponerande. Man har bland annat vunnit 135 fackliga ärenden för 217 medlemmar och drivit in över nio miljoner kronor i uteblivna löner. Men kanske ännu mer påtaglig var kämparglöden och kamratskapen i det stora rummet nära Tjärhovsplan där mötet hölls. Ett 50-tal personer närvarade och mötet hölls på en blandning av ryska och svenska med konstant simultantolkning till de spanskspråkiga medlemmarna som satt bredvid mig.

På mötet träffade jag Robert som är från El Salvador, han har varit i Sverige i lite över ett år och arbetat i byggbranschen. När jag frågar hur han skulle beskriva situationen för migrantarbetare i Sverige förklarar han att det är komplicerat. På grund av alla olika faktorer blir varje fall unikt. Men utifrån hans erfarenhet har det inte varit lätt, han beskriver att det är svårt att få jobb baserat på sina faktiska meriter och att man därför blir beroende av att hitta jobb via kontakter som ofta är personer med samma etnicitet som den egna. Men detta beroende av sin egen grupp skapar också möjligheter för exploatering fortsätter Robert...

”Jag har sett upprepade gånger hur övergrepp sker mellan latinamerikaner. De utnyttjar de som kommer hit utan att kunna engelska och nyanländas okunnighet om samhället här. I företaget jag jobbade på var det mycket övergrepp, de trodde vi var korkade för att vi inte kunde språket. När de insåg att jag kan engelska ändrades behandlingen, men innan dess var misshandeln mer psykologisk och de får en att tro att man är värdelös även om man vet hur man gör jobbet. De får dig att tro att företaget gör dig en tjänst när man blir anställd.”

Han kritiserar även svenska myndigheter för att de sällan tillhandahåller samhällsinformation på spanska och för att inte tillräckligt görs för att vägleda nyanlända.

Jag fortsatte med att fråga om politik och medlemskapet i facket. Personligen har han blivit lite mer orolig sen vår nya högerextrema regering tog makten i höstas men han visste inte hur andra migrantarbetare har reagerat då man inte diskuterar såna ämnen särskilt ofta på jobbet. I snart ett år har han varit medlem i Solidariska byggare. Tyvärr har inte facket kunnat göra så mycket i hans fall. "Som jag berättade tidigare finns det väldigt lite information om våra rättigheter när vi kommer hit och jag var inte medveten om hur viktigt det är att gå med i facket när man börjar arbeta i Sverige."

Till skillnad från LO-fack som Byggnads där man behöver ha varit medlem i 3 månader innan man kan få något som helst stöd så hjälper Solidariska byggare nya medlemmar även om vad de utsatts för skedde innan man gick med. Men det betyder ändå inte att det går att hjälpa alla som utsatts för övergrepp eller blivit utnyttjad av arbetsköpare. Robert tillägger att korruption och informationsläckor är så vanliga i många latinamerikanska länder att medlemskap i facket i princip gör det omöjligt att hitta jobb i privata företag. Därför är facklig organisering det sista man tänker på när man kommer till Sverige. "Det gör det möjligt för arbetsköpare att utnyttja nyanlända gång på gång i en oändlig cykel."

Pelle Sunvisson som är en av de drivande organisatörerna i Solidariska byggare uppmanade under årsmötet alla medlemmar att sprida följande information till vänner och nyanlända: "Första dagen när ni kommer till Sverige, gå med i facket!"

Den segregerade arbetsmarknaden

Hur hamnade vi här? Det är en komplex fråga som kan besvaras utifrån många olika infallsvinklar och perspektiv. Men de flesta svaren tar avstamp någonstans under 1970- och 80-talet, i en värld där svensk politik och arbetsmarknad på allvar börjar påverkas av skiften i den globala kapitalismen. Jag läser band 6 i Svenska Metallindustriarbetareförbundets (Metalls) historik Ett nytt sätt att tänka och handla – vägval i motvind från 2017 som innehåller fackförbundets historia mellan åren 1982–2005. I den går det att läsa några av Sveriges mest tongivande arbetslivshistorikers beskrivningar av hur Metall navigerade frågor kring invandring, rasism, integration, m.m.

Under 1970-talet skärptes svensk invandringspolitik och det blev i praktiken omöjligt för utomnordisk arbetskraft att invandra till Sverige. Men även arbetskraftsinvandringen från resten av Norden minskade i takt med att de socioekonomiska förhållandena jämnades ut mellan länderna. Under årtiondena som följde ökade istället mängden politiska flyktingar som Sverige tog emot från länder som Chile och Uruguay. Denna trend fortsatte under 90-talet trots inträdet i EU och möjligheten för arbetskraft att röra sig fritt mellan EU-länderna. Arbetskraftsinvandringen var låg medan flykting- och anhöriginvandring ökade. Många flyktingar kom under dessa år från bl.a. Balkan, Östeuropa, Somalia, Eritrea och Etiopien.

"Genom det besvärliga arbetsmarknadsläget i Sverige, den industriella och ekonomiska samhällsomvandlingen tillsammans med olika former av strukturell diskriminering, hade de stora flyktinggrupper som kom under 1990- och 2000-talen betydande svårigheter att vinna fotfäste på arbetsmarknaden. Från politiskt håll talades det om ett ökat utanförskap. I realiteten handlade det om massarbetslöshet för vissa minoriteter."¹

Det som beskrivs i citatet är ett symptom av att invandrare och speciellt invandrade kvinnor historiskt använts som en arbetskraftsreserv. Under perioder av ekonomisk expansion med stort behov av arbetskraft tas de in för att mätta efterfrågan men när konjunkturen vänder är det de som är först att bli av med jobbet. Ett uttalande från en enskild arbetsköpare som är särskilt talande för

synen på kvinnlig arbetskraft under 1980-talet lyder: "Det finns inget folk att anställa, därför tvingas jag anställa kvinnor." Det finns flera exempel på försök till motstånd mot denna utveckling. Ett sådant från fackligt håll var när Metall och Verkstadsföreningen kommit överens om ett avtal för integration där arbetsgivare skulle prioritera anställning av utlandsfödda och då främst flyktingar. Men detta stoppades 1990 av den Socialdemokratiska regeringen med Mona Sahlin som arbetsmarknadsminister då de ansåg att det kunde ses som diskriminerande mot arbetslösa infödda svenskar. Det var tydligt redan på 90-talet att majoritetssvenskar och utlandsfödda levde i skilda världar. Men på grund av den ängslighet som Mona Sahlin här får exemplifiera har ledande politiker, i mer än 30 år, misslyckats fatalt med att överbrygga segregationen. De som inte misslyckats däremot är de som aktivt försökt få klyftorna att öka och som nu senast hoppat i säng med fascisterna.

Vi känner nog alla igen det djupt ojämlika och segregerade samhälle som här beskrivs. Det är en ojämlikhet som har vuxit och vuxit sedan 1980-talet. Det var nämligen inte bara politiska flyktingar som kom från Chile vid den tiden utan även Pinochets ekonomiska politik togs hit som inspiration av Sveriges höger i skapandet av den nyliberala kapitalismen. Med den orientering mot allt mer auktoritär politik som svensk höger genomgått under 2010-talet och som cementerades 2022 i samarbetet med SD och Tidöavtalet är det passande att se tillbaka på nyliberalismens rötter och hur dessa först fick fäste i en diktatorisk militärregim.

Imorgon går vi invandrare ut i vild strejk mot (SD)

PUBLICERAD 15 SEPTEMBER 2010 på SVT Nyheter

Nysvenskt upprop för att lamslå Sverige:

(SD) IN I RIKSDAGEN? Vi är trötta på att visa upp fakta om att invandrare är viktiga för Sverige, rasistiska partier vägrar att lyssna. Därför uppmanar vi till invandrarstrejk imorgon. När invandrarna slutar jobba stannnar Sverige!

Det går inte att läsa om Sveriges ekonomi- och industriframgångar utan att snubbla på namn som har sitt ursprung i andra länder. Företag som till exempel Bonniers och Gleerups, Cloetta och Marabou, Expressen och Göteborgs-Posten, Felix och Findus, Höganäs och Perstorp, Handelsbanken och Sparbanken har byggts upp av människor som har invandrat till Sverige. På många sätt har invandringen bidragit till att göra Sverige till ett samhälle vi alla är stolta över idag.

Lika länge som det har förekommit invandring och flyktningmottagande har det också funnits krafter som velat stoppa det. Deras argument är att Sverige mår bättre utan invandringen. Vi håller inte med om detta. Det framtidsscenario de främlingsfientliga krafterna målar upp är ett Sverige där mångfald får ge vika för enfald. Vi vill bekämpa detta.

Vi är trötta på att argumentera för invandringen och dess positiva effekter för Sverige. Fakta som talar om invandringens positiva effekter har presenterats gång på gång. Trots detta ser vi att Sverigedemokrater och andra främlingsfientliga partier vinner politisk mark. Vi anser att ytterligare kunskap eller fakta inte är medicinen mot rasismen och fördomsfullheten.

Vi vill istället på ett konkret sätt visa att utan invandring stannnar Sverige. Vi vill göra det genom att uppmantra alla som har en egen eller en släkthistoria av invandring eller flyktingskap att stanna upp i jobbet för en timme mellan kl 14:00-15:00 nu på torsdag den 16:e september.

Om man av olika anledningar inte har möjligt att delta i vårt upprop kan man gå med i vår Facebook grupp och sprida budskapet vidare. Ett annat sätt är att rösta i valet nu på söndag för att på detta sätt hålla Sverigedemokraterna utanför riksdagen. Alla som älskar Sverige bör motverka Sverigedemokraternas frammarsch nu på söndag. Vi bör alla göra vad vi kan för att visa att vi inte köper den Sverigebild som Sverigedemokraterna målar upp. Alla kan bidra med något i kampen mot den inskränkta, främlingsfientliga och bakåtsträvande politiken som Sverigedemokraterna och andra liknande rörelser ger uttryck för.

Vi planerar att årligen den tredje torsdagen under septembermånad visa vår avsky mot Sverigedemokraterna och deras sverigefientliga politik genom att stanna upp och visa på invandringens betydelse för Sverige. Vi ger aldrig upp i kampen mot främlingsfientligheten och för mångfalden. Vi hoppas att så många som möjligt också delar vårt ställningstagande. Sverige förtjänar bättre än att ha ett parti som Sverigedemokraterna i riksdagen.

Hidayet Tercan, Klara Denckert, Roy Melchert och Qaisar Mahmood

Miljoner deltog i invandrarstrejk

Ur Arbetaren, 2006

Enligt initiativtagarna till "En dag utan invandrare", som aktionen kallades, deltog miljontals människor i det de menar kan vara den största folkrörelsen i USA:s historia. Amerikanska tidningar rapporterade om hur sallad, tomater och vindruvor stod oskördade på fälten i Kalifornien och Arizona. Närmare en miljon människor uppges ha demonstrerat i Los Angeles, och också i [...]

Enligt initiativtagarna till "En dag utan invandrare", som aktionen kallades, deltog miljontals människor i det de menar kan vara den största folkrörelsen i USA:s historia.

Amerikanska tidningar rapporterade om hur sallad, tomater och vindruvor stod oskördade på fälten i Kalifornien och Arizona. Närmare en miljon människor uppges ha demonstrerat i Los Angeles, och också i många andra städer över hela landet fylldes gatorna av demonstranter, iklädda vita tröjor och viftande med den amerikanska flaggan.

I Los Angeles hamn fick strejken stort genomslag. LA Indymedia rapporterade på måndags-morgonen om att truckförarna där fick 90 procent av hamnen att stänga genom att lägga ned sitt arbete.

På den internationella flygplatsen Dulle i Virginia dök mindre än hälften av de drygt 1100 anställda upp och många affärer, restauranger och andra arbetsplatser fick helt enkelt stänga sin verksamhet för dagen eftersom arbetskraften saknades, rapporterade tidningen Washington Post.

Även på skolorna märktes bojkotten. På Benito Juarez High School i Pilsen i Chicago, ett område med stor befolkning med rötter i Latinamerika, kom bara 17 procent av eleverna till lektionerna, rapporterade New York Times.

Det har funnits konflikter inom gräsrotsrörelsen kring huruvida man skulle delta i strejkerna eller inte. Många har varit rädda att aktionerna bara skulle leda till mindre sympatier från infödda amerikaners sida. Men uppslutningen under måndagens aktioner betecknades ändå som stor. Vilka ekonomiska effekter den har gett finns dock ännu inga samlade uppskattningar om.

Även i Mexiko hade en bojkott av amerikanska varor utlysts. Tidningen Mercury News journalist Kathy Corcoran berättade på sin blogg att bojkotten inte verkade ha blivit så stor som många hade hoppats på, men att exempelvis den amerikanska affärskedjan Sam's Club i Oaxaca stängdes under några timmar efter att demonstranter bränt en staty av Frihetsgudinnan med George Bushs ansikte utanför lokalerna.

Enligt Mercury News blir nu nästa steg för den nyväckta rörelsen att försöka mobilisera legaliserade invandrare för att genom sina röster påverka vårens primärval.

– Det här är bara början. Nu måste vi rikta all energi mot att registrera människor så att de får rösta och sända ett klart budskap till senaten och representanthuset i Washington om en invandringsreform, sade Hilda Delgado från serviceanställdas fackförening i Los Angeles till tidningen.

”Regeringens politik visar att undersköterskor har så låga löner att vi borde bli utvisade”

Publicerad 5 Okt 2023 i Kommunalarbetaren

En stor del av oss undersköterskor, elevassistenter och köksbiträden tjänar så lite att regeringen inte anser att vi kan försörja oss själva. Lönerna är så låga att de menar att vi bidrar till lönedumpning. Alltså borde våra låga löner höjas, skriver undersköterskan Sonja Höök.

Nu är det bestämt: Från den 1 november 2023 ska en person från ett annat land som vill bo och arbeta i Sverige tjäna minst 27 360 kronor före skatt. Detta för att kunna försörja sig själv.

Regeringen hävdar att detta görs för att förhindra lönedumpning och för att alla anställda ska få bättre och tryggare villkor. Det låter ju fint. Tidigare var försörjningskravet 13 000 kronor, så det är en höjning med ungefär det dubbla.

En katastrof

Det har protesterats mot detta. Väldigt många från andra länder som levt och arbetat här i flera år, som har bildat familj och har barn som går i skolan här, ska nu utvisas tillbaka till sina ursprungsländer för att de inte har tillräckligt hög lön. Länder som de ofta flytt ifrån på grund av att situationen där är ohållbar. Det är en katastrof för dessa människor och deras familjer. Det är hemskt, men den här artikeln ska dock inte handla om det.

Nytt verktyg vid löneförhandlingar

Jag vill ta upp en annan aspekt av det nya lönekravet: Nämligen att på detta sätt har Kommunal och andra fackförbund fått ett helt nytt verktyg vid löneförhandlingar. Regeringen säger ju själv att det inte går att försörja sig på mindre än 27 360 kronor i månaden.

Hur ställer sig regering, riksdag och samhället i övrigt till det faktum att många av oss som är födda här i landet och är svenska medborgare inte kan försörja oss? Ska vi också utvisas?

Hur många av oss undersköterskor, köksbiträden och elevassistenter tjänar det före skatt? I Sverige är medellönen för en undersköterska under 28 000 kronor, många arbetar dessutom deltid och får ut kanske 80 procent av den summan. I många kommuner ligger lönen runt 22 000-24 000. Tittar vi på andra yrken hittar vi otaliga anställda i butiker och restauranger som inte når upp till denna inkomstgräns. En stor del av Sveriges arbetande kvinnor anses alltså inte kunna försörja sig själva från den 1 november.

Hur ställer sig regering, riksdag och samhället i övrigt till det faktum att många av oss som är födda här i landet och är svenska medborgare inte kan försörja oss? Ska vi också utvisas?

Logiskt att höja lönerna

Problemet är att om alla vi undersköterskor utvisas så rasar sjuk- och äldreomsorgen samman och svenskarna får ta hand om sina benbrott, infektioner och gamla föräldrar själva. Det blir en ohållbar situation. Utvisning av oss är alltså inget troligt alternativ.

Vad ska då göras? Det enda rimliga enligt regeringens egen logik, blir att höja alla Sveriges låginkomsttagares löner så att de hamnar över det nya försörjningskravet. Det vill säga rejäla lönehöjningar.

Vad tänker Sveriges arbetsmarknadsminister Johan Pehrson (L) om att vi undersköterskor och en stor del av Sveriges arbetande befolkning inte kan försörja oss själva och bidrar till lönedumpning?

Hur kommer Kommunal att använda sig av detta nya verktyg (det höjda försörjningskravet) i löneförhandlingar? Kommer man att kräva stora lönehöjningar för alla som tjänar lite? Tiden talar ju verkligen för det.

Och vad tänker Sveriges arbetsmarknadsminister Johan Pehrson (L) om att vi undersköterskor och en stor del av Sveriges arbetande befolkning inte kan försörja oss själva och bidrar till lönedumpning?

Jag ser fram emot era svar!

Sonja Höök
undersköterska, arbetsplats- och skyddsombud i Nacka äldreomsorg

Två texter av Emil Boss i Arbetaren:

”Indian rules”

”Jag har lyssnat på inspelning eller inspelning. Alla arbetare på indiska restauranger som jag har träffat säger samma sak: De flesta indiska restauranger i Sverige använder indian rules.” Emil Boss om svenska modellen och en normaliserad parallell arbetsmarknad.

Indian rules eller body contract kallas en managementmodell som är väldigt vanlig på indiska restauranger. Denna parallella arbetsmarknad ger en fingervisning om vad som kan vänta i större skala om inget radikalt görs för att stoppa fusk.

Indian rules, till skillnad från swedish rules (så kallas det att följa lagar och avtal) innebär att den anställda står till obegränsat förfogande. För detta betalar bolaget sedan tjugo, trettio kronor i timmen, ibland boende, och framförallt ynnesten att få stanna i landet. Ofta får den anställda samma låga deltidslön men arbetar i verkligheten sex eller sju dagar i veckan.

Indian rules förutsätter aktivt förfalskade personalliggare, brott mot arbetstidslagen, oskäligen löner och brott mot kollektivavtal där det finns. Eftersom arbetet saknas avgränsning sker ofta tjänstgöring även i ägarens hem, med att sköta om villaträdgården, renovera huset eller servera gäster.

Restaurangchefer pratar ofta om det som om det vore det mest självklara i världen. ”På den här restaurangen följer vi indian rules”. ”Vi kan tyvärr inte erbjuda dig ett jobb med swedish rules”.

Jag har lyssnat på inspelning eller inspelning. Alla arbetare på indiska restauranger som jag har träffat säger samma sak: De flesta indiska restauranger i Sverige använder indian rules.

Dekaler om ”schyssta villkor” sätts upp i restaurangfönstren trots att bolagen skiter blankt i kollektivavtalet.

Hur är detta möjligt? Hur kan en så definierad och så normaliserad parallell arbetsmarknad existera mitt i Sverige? Ett svar är att ett nätverk av restaurangchefer enkelt kan svartlista diskare och nissar som bara pratar bengali eller hindu, och ett annat att den som är här med arbetstillstånd kastas ur landet om han eller hon protesterar.

Men ett annat svar är att indian rules har lyckats sopa banan med den svenska modellen. HRF skriver under fackliga yttranden om arbetstillstånd, de visar sig senare vara baserade på lögn från bolagen.

Dekaler om ”schyssta villkor” sätts upp i restaurangfönstren trots att bolagen skiter blankt i kollektivavtalet.

När väl någon modig själ söker facklig hjälp, tja, då har cheferna manipulerat personalliggarna så mycket att det oftast ändå inte blir någon kollektivavtalsenlig lönereglering. Det vi bevittnar är att ett branschsegment nästan helt har lämnat den svenska modellen, men det syns inte på ytan, det sker inga konflikter, det är ”business as usual”. Detta är troligen precis den utveckling vi kommer att få se i andra branscher om förslumningen fortsätter.

Ukrainska flyktingar berättar förvånade att de enda jobb de har erbjudits i det Ukraina-stöttande Sverige är usla svartjobb inom bygg, jordbruk och städ. Varför? Jo, för att den rysktalande arbetsvärlden fungerar så i Sverige. Det existerar redan ett sorts russian rules här, mitt i etablerad verksamhet.

Resturangägarna är flitiga och uppfinningsrika. Systemen för att fejka att de följer swedish rules utvecklas hela tiden. Om facken och myndigheterna inte hänger med, om man inte förmår förnyas och förändras, om framförallt: Om man inte vet vad man ska göra när bolag spottar den svenska modellen rakt i ansiktet, då kommer vår arbetsmarknadsmodell på sikt att fallera. Det kommer att ske i lugn och ro, utan en enda strejk eller arbetsmarknadskonflikt

Emil Boss

.....

Sverige byggs på invandrares ryggar

Vårt land har rykte om sig som generöst och humanistiskt. Verkligheten för nyanlända och gästarbetare är någonting annat. När det gäller migrationen överlag är Sverige framförallt en profitör.

– Jag har jobbat i flera afrikanska länder och även i Grekland. Det är bara i Sverige jag har träffat arbetare som i princip bara jobbar för mat och husrum. Det säger Emad som jobbar som kock i Solna.

Sverigedemokraternas kör är öronbedövande tjatig: Människor från andra länder kommer hit för att snylta på föfädernas arv. De bara får och får. De får bidrag och skydd och sjukvård och tolkhjälp och gud vet vad. Mittenpolitikerna sjunger motvilligt (men inlevelsefullt) med. Det är ju väljarnas melodi numera. För många av oss som arbetar med migranter känns retoriken som ett stort skämt.

Asylflyktingar och gästarbetare utnyttjas å det grövsta i nästan varje LO-yrke. De luras att jobba gratis, utsätts för orimliga hälsorisker, plågas och pressas i en omfattning som infödda svenskar inte har upplevt på hundra år. Buzzwordet arbetslivskriminalitet skymmer sikten för någonting viktigt: Den sociala dumpningen skapar vinster. Företagen tjänar pengar. Kommunerna får billiga upphandlingar. Medelklassen får billiga tjänster. Byggjättarna får billiga offerter. Jordbruket får billiga skördar. Skogsbruket får billig skog.

Arbetskraftsinvandringen skapar en injektion av pengar rakt in i den svenska statskassan.

Den formella arbetskraftsinvandringen är en kassako för staten. Arbetare kommer hit i arbetsför ålder. De betalar lika mycket skatt som alla andra, men har aldrig kostat staten en krona som barn. De flesta åker också hem utan att kosta staten en krona som äldre. De blir inte långtidssjukskrivna för då förlorar de arbetstillståndet. Arbetskraftsinvandringen skapar en injektion av pengar rakt in i den svenska statskassan. Förtrycket är förkastligt. Den sociala dumpningen hotar på sikt villkoren för alla arbetare. Men faktum kvarstår: Sverige tjänar pengar på detta.

Alla som hjälpt ukrainare som kommit hit vet att Sverige i princip inte ger några bidrag till krigsflyktingar. Dagersättningen för en vuxen, ensamstående person som inte bor på Migrationsverkets boende är 71 kronor per dag. Skulle du överleva på det? Sverige sänder vid ankomsten en tydlig signal till den som söker skydd: Om du inte snabbt tar vilket jobb som helst kommer du inte att klara dig. Flyktingarna drivs mot en desperat jakt på arbete varpå många hamnar i svartjobb och människoexploatering.

Det vi ser är hur flyktingars lidande exploateras ekonomiskt.

Många av de Ukrainare som flydde Zaporizjzja, Mariupol eller Rubizjne jobbar just nu häcken av sig i Sveriges lägst betalda och slitsammaste branscher, inte sällan med sex dagars arbetsvecka inom städ, bygg och jordbruk. Det vi ser är hur flyktingars lidande exploateras ekonomiskt. Bara skattebetalningen för en enda månads slit i byggbranschen täcker för övrigt mer än sex månaders "bidrag".

Regelverket för asylflyktingar och arbetskraftsinvandrare pekar åt samma håll: Människor från krigshärdar och kåkstäder hamnar i arbetaryrkenas underskikt där villkoren snabbt håller på att förändras tillbaka till artonhundratalets löneslaveri.

Detta borde få den humanistiska medelklassen att gråta. Men vem bryr sig om Muhammed som cyklar hem med Foodoramaten? Vem bryr sig om Nataliia som plockar Ica:s ekologiska gurkor? Vem bryr sig om Reina som städar så fint i vardagsrummet?

– Det var bättre i Ryssland, där fick man åtminstone ut lönen. Det säger plattsättaren Jasur efter att ha kaklat badrum på ett Skanska-projekt. Sverigedemokraternas retorik gör oss till ett land av hycklande gnällspikar. Det här landet byggs på invandrares ryggar.

Emil Boss

Nya former av ojämlikhet i den svenska byggnadssektorn

Organisationer, ojämlikhet, migration – förändringar av den etniska arbetsdelningen i svensk byggnadssektor. Denis Frank, Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet

I detta avsnitt ska vi fördjupa analysen av hur ett samspel mellan exploatering, möjlighetsansamling och efterlikning formade förändringarna i byggnadssektorn. I grunden av dessa förändringar låg en speciell form av exploatering. Införandet av denna form av exploatering utmanade den kontroll som Byggnadsarbetareförbundet utövade över anställningen av utländska byggnadsarbetare i det förflutna. Migranter anställs ofta i sektorer med relativt låga löner och svåra arbetsförhållanden. Detta gäller i synnerhet vid rekryteringen av "illegala" migranter.

Historiskt sett är emellertid byggnadssektorn i Sverige inte en låglönesektor. Den är historiskt sett inte heller en sektor av arbetsmarknaden som anställt ett stort antal migranter. De svenska byggnadsarbetarnas löner är tvärtom bland de högsta i den traditionella arbetarklassen. Byggnadsarbetare i Sverige har dessutom lyckats tillkämpa sig vissa fördelar i arbetsförhållanden som inte finns i sektorer med svagare fackliga organisationer. Detta är ett viktigt skäl till att byggnadssektorn i Sverige inte utvecklats till en etnisk nisch, vilket är fallet i många länder i Västeuropa och i Nordamerika. Byggnadsarbete är tvärtom ett av ett fåtal arbeten i den traditionella arbetarklassen som fortfarande attraherar inhemska arbetare. Det har däremot varit svårt för såväl invandrare som kvinnor att komma in i byggnadssektorn. 2002 var enbart sju procent av medlemmarna i Byggnadsarbetareförbundet födda utomlands, vilket var näst lägst i svenska LO. Av dessa kom fem procent från andra nordiska länder ("Få invandrare i Byggnads" 2002).

Möjlighetsansamling är en av de mekanismer som begränsat anställningen av invandrare i byggnadssektorn. Denna möjlighetsansamling har upprätthållits på olika sätt. Det har bland annat funnits en arbetsplatskultur på byggen som stött bort såväl migranter som kvinnor (Hotvedt 2000; Connheim 2000.). Även de rekryteringspraktiker som dominerar i byggnadssektorn har missgynnat immigranter (Fransson 2002; jfr. Waldinger & Lichter 2003). Det finns en tendens att rekrytera i de nätverk som etablerats på byggarbetsplatserna, vilket gynnat de som redan är inne, d.v.s. svenska arbetare. Men lika viktigt har varit de politiska medel som de fackliga organisationerna kunnat använda för att begränsa anställningen av utländska medborgare.

I Sverige har fackförbunden fått yttra sig över ansökningar om arbetstillstånd från utländska medborgare. Fram till reformerna av invandringspolitikerna 2008 har yttranden från de fackliga organisationerna också tilldelats stor vikt när myndigheterna beslutat om en utländsk medborgare ska beviljas arbetstillstånd. Genom att Byggnadsarbetareförbundet intagit en restriktiv hållning vid ansökningar om arbetstillstånd har invandring för att utföra byggnadsarbete kunnat hållas på en relativt låg nivå jämfört med t.ex. invandring för att arbeta inom hotell och restaurang.

Denna förmåga hos Byggnadsarbetareförbundet att begränsa anställningen av utländska arbetare försvagades under 1990-talet. Under denna period utvecklades, som nämnts, en praxis i vissa delar av byggnadssektorn att anlita migrantarbetare för låga löner, vilket ledde till hårda konflikter med Byggnadsarbetareförbundet. Dessa migranter betraktades ofta som "illegala" migranter av Byggnadsarbetareförbundet.

Exploaterande grupper och möjlighetsansamlade grupper står inte nödvändigtvis i motsättning till varandra. Eliter som bygger sin ställning på exploatering accepterar, som regel, möjlighetsansamling

från mindre mäktiga grupper, som manliga yrkesarbetare (Tilly, 2000). I den svenska byggnadssektorn verkar det emellertid som att försvagningen av Byggnadsarbetareförbundets förmåga att begränsa migration ackompanjerades av spridningen av nya eller nygamla former av exploatering. Spridningen av dessa former av exploatering var i själva verket drivkraften i förändringen av den etniska arbetsdelningen i byggnadssektorn. Det var i första hand spridningen av dessa arrangemang som Byggnadsarbetareförbundet försökte begränsa, då de trängde ut och hotade svenska byggnadsarbetares löner.

Exploatering av arbete kan ske på olika sätt. Den form av exploatering som ökade i betydelse 1990–2004 gick ut på att sänka kostnaderna för löner och arbetsförhållanden för att på så sätt öka avkastningen åt de kategorier som samordnade migranternas arbetsinsatser. Mina data om löner kommer huvudsakligen från perioden 2000–2004. Under denna period var det vanligt att "illegala" migranter i byggnadssektorn betalades löner på cirka 50 kronor per timma, men det förekom också löner som var betydligt lägre (Dahlkvist 2003b). Som jämförelse, tjänade en svensk byggnadsarbetare i genomsnitt 130 kronor per timma 2004 (Niklasson 2005). De "illegala" migranterna arbetade dessutom längre dagar än svenska arbetare. Det kunde också förekomma svårigheter i arbetsmiljön på byggena, vilket utsatte migrantarbetarna för hälsorisker.

Vilka var det då som samordnade migranternas arbetsinsatser, som vann ökad avkastning genom att organisera byggnadsarbete i sådana former? Hur fann de vidare denna arbetskraft? De "illegala" migranterna rekryterades framför allt till mindre byggarbetsplatser utan någon facklig organisering. När det funnits "illegala" migranter på stora byggarbetsplatser har de i första hand varit anställda av underentreprenörer och i mindre utsträckning av de företag som anlitas för att utföra bygget. En del av rekryteringen har skett i migranternas sociala nätverk, d.v.s. att företag eller privatpersoner rekryterat släktingar eller bekanta till redan anställda migranter (Connheim 1999b).

Nätverksrekrytering var emellertid inte den enda mekanism som förde allt fler utländska medborgare till byggarbetsplatser i Sverige. Företag har också gjort aktiva rekryteringar i utvandringsländerna. De har också annonserat i tidningar i utvandringsländerna om att det fanns lediga platser på svenska byggarbetsplatser. I många fall var, som nämnts, mellanhänder i form av bemanningsföretag inblandade. Denna typ av företag har blivit vanligare på den svenska arbetsmarknaden och ofta är verksamheten laglig: verksamheten är auktoriserad av myndigheterna och den personal som hyrs ut har rätt att utföra arbete i Sverige. Ibland är det emellertid fråga om att "uppfinningsrika" individer bedriver sådan verksamhet utan auktorisation från myndigheterna och de kan då hyra ut "illegal" arbetskraft.

Verksamheten gick ofta till så att köparen av arbetsinsatsen – det kunde vara både privatpersoner och företag – betalade bemanningsföretaget en viss summa för varje arbetare, t.ex. 120 kronor per arbetad timma. En del av denna penningssumma betalade sedan bemanningsföretaget migranten som lön, t.ex. 50 kr per timma. I en del fall hyrde dessa företag ut migranter som var registrerade som enmansföretagare. I andra fall var emellertid migranterna inte registrerade som enmansföretagare, och då var det arbete som helt klart bröt mot utlänningslagen. Om sådant arbete upptäcktes av polismyndigheten kunde migranterna deporteras från Sverige, medan personaluthyraren kunde dömas till böter (se t.ex. SIV EIAA: 28).

Det fanns en viktig skillnad mellan migranter som var anställda olagligt i Sverige och de som var enmansföretagare. De reagerade på olika sätt när Byggnadsarbetareförbundet och/eller polisen besökte arbetsplatser för att kontrollera att migranterna hade arbetstillstånd. De "illegala"

migranterna var utsatta för ett hot om deportation. De var rädda för polisen och Byggnadsförbundet när de gjorde sina arbetsplatskontroller. Många försvann därför från arbetsplatsen när polisen och/eller representanter för Byggnadsarbetareförbundet anlände till arbetsplatsen (se t.ex. Polismynd. i Skåne, dnr. K57789-98, K113957-01).

De egenföretagande migranterna var inte rädda för polisen och Byggnadsarbetareförbundet på samma sätt. Om de var uthyrda av ett bemanningsföretag hade de dessutom intalats att de hade rätt att utföra arbete i Sverige utan arbetstillstånd. Det beskrivs på följande sätt av en facklig ombudsman. Han talar särskilt om bemanningsföretaget Polenkonsulten: Man kan väl säga att de illegala och de som hade F-skattesedel, den organiserade intagningen från Polenkonsulten...

Skillnaden var den att de som var här illegalt, de sprang och gömde sig. De ville inte visa sig /.../ De andra från Polenkonsulten, de var förberedda. De hade ett papper som de överlämnades till oss när vi kom fram, att de hade rätt att hålla tyst och att de inte behövde prata med oss. De var egna /.../ Polenkonsulten hade försett dem med ett sådant brev. De hade blivit intalade: det är helt fritt, ni har rätt, ni får lov att göra detta. /.../ Men det hade inte de andra som var här. De förstod att de var här och jobbade på felaktiga grunder. (Intervju; se även Polismynd. i Skåne dnr. K135485-00; Lönnaeus & Orrenius 2003) Även om det inte är helt klart i detta citat, var Byggnadsarbetareförbundets officiella position att båda dessa former av arbete, var illegalt arbete i Sverige. Denna uppfattning utmanades av företag som Polenkonsulten.

Byggnadsarbetareförbundet fick emellertid aldrig något entydigt juridiskt stöd för sin uppfattning. Det kunde bara avgöras från fall till fall om de egenföretagande migranterna var "illegala" migranter. I vissa fall var de "illegala" migranter och kunde deporteras från Sverige, men i många andra fall hade de enligt rådande lagstiftning rätt att utföra arbete i Sverige. Det är därför svårt att veta om intervjupersonen i citatet ovan försägar sig, enbart konstaterar ett juridiskt faktum eller helt enkelt formulerar sig otydligt.

Den exploatering som undersökts i denna artikel grundade sig på att breda sociala kategorier sammankopplades med underordnade och lågt betalade positioner i organisationer. Den förutsatta mer precist att kategorin utlänning, eller t.o.m. "illegal" utlänning, sammankopplades med lågt betalt och slitsamt byggnadsarbete. Detta ledde efter hand till att det uppstod och spreds föreställningar om vissa nationella kategorier som "billig" arbetskraft. Spridningen av dessa föreställningar var en förutsättning för att denna form av exploatering skulle få genomslag i den svenska byggnadssektorn.

Den kunde, som regel, inte genomföras med svenska byggnadsarbetare i de underordnade positionerna, eftersom dessa hade högre krav på löner och arbetsförhållanden. Den förutsatte i stället, för det första, att en sådan arbetskraft blivit tillgänglig i de forna kommunistiska länderna i Östeuropa. För det andra, att svenskar som förmedlade eller köpte byggnadsarbete förband dessa medborgarkategorier med lågavlönat byggnadsarbete. Det kanske tydligaste exemplet är de föreställningar som uppstått kring polska arbetare i Sverige. I ett polisförhör med en dam från Danderyd, i Stockholm, uttrycktes det som att damen var "medveten om att de polska arbetarna var billig arbetskraft i förhållande till vad svenska legala arbetare skulle ha kostat" (Polismynd. i Stockholms län, dnr. K147772-01) Denna dam skulle betala de polska arbetarna 40 kronor per timma för en renovering av en villa. I vissa kretsar, t.ex. bland svenska byggnadsarbetare, har termen polack blivit något mer än ett namn på en nationalitet: den har blivit en synonym för "billig arbetskraft" (Frank 2009). I denna överförda mening kan också en svensk, dansk eller fransman vara "polack" – om de utför lågavlönat byggnadsarbete.

Dessa föreställningar om vissa nationaliteter som "billig arbetskraft" var utbredda och de fick sin näring ur de förhållanden som de arbetade under. Föreställningarna gynnade att ytterligare migranter från Östeuropa rekryterades till svenska arbetsplatser och att denna typ av exploaterande arrangemang spred sig till flera platser. Denna efterlikning förstärkte de processer av exploatering som införts i den svenska bygnadssektorn.

Konklusion

Företag kan rekrytera migranter av olika skäl. De kan, för det första, rekrytera migranter p.g.a. en ökad efterfrågan på arbetskraft som inte kan tillgodoses av inhemsk arbetskraft. Detta var fram till 1990-talet det dominerande skälet till att företag i Sverige rekryterade migranter. För att företag skulle få tillstånd att rekrytera migranter var det ett krav från statliga myndigheter att migranterna fick samma löner och arbetsvillkor som motsvarande svenska arbetare. Det fanns få möjligheter att undandra sig eller inte uppfylla detta krav. Företag kan, för det andra, rekrytera migranter för att så splittring i arbetarklassen och därmed försvaga denna. Företag kan, för det tredje, rekrytera migranter för att sänka sina kostnader för löner och arbetsförhållanden. De två sistnämnda skälen till att rekrytera migranter var mycket ovanliga före 1990-talet, p.g.a. att de fackliga organisationerna utövade ett starkt inflytande över invandringspolitiken. Sedan 1990-talet har detta förändrats. Sedan 1990-talet använder företag i allt högre grad migranter för att sänka sina kostnader för löner och arbetsvillkor.

Denna drivkraft till att rekrytera migranter har t.o.m. brett ut sig i bygnadssektorn, där de fackliga organisationerna tidigare utövade en stark kontroll över anställningen av utländska arbetare. I ingen annan sektor har denna förändring gett upphov till så hårda konflikter som i bygnadssektorn. Dessa konflikter är en del av en mer genomgripande förändring av den svenska arbetsmarknaden, som innebär ökade löneskillnader, försvagade kollektivavtal och försvagade fackliga organisationer.

Denna förändring har initierats av olika omständigheter. Jag har undersökt hur vissa företag initierade denna förändring i bygnadssektorn. Under 1990-talet ledde viktiga politiska förändringar till en ökad tillgång på arbetskraft från Östeuropa. Detta skapade ett utrymme för nya organisationsformer i bygnadssektorn. Dessa nya organisationer fanns inledningsvis framför allt i Sydsverige, och de rekryterade och hyrde ut bygnadsarbetare från Östeuropa. De införde en form av exploatering som tidigare var starkt begränsad i bygnadssektorn. Införandet av denna exploatering förutsatte att kategorin "utlänning", eller t.o.m. "illegal utlänning", sammankopplades med lågavlönat och underordnat bygnadsarbete. Inledningsvis betraktades dessa organisationer med misstänksamhet av etablerade organisationer, i synnerhet Byggnadsarbetareförbundet men också av andra organisationer. Byggnadsarbetareförbundet hävdade att den form av exploatering som dessa företag införde hotade inhemska arbetares löner och i förlängningen hela den svenska arbetsmarknadsmodellen.

Framväxten av dessa företag bidrog efter hand till att förändra normer och föreställningar om vad som var legitimt och illegitimt när det gäller användandet av utländsk arbetskraft. I skrivande stund är det arbetskraftsarrangemang som infördes av dessa företag ett etablerat faktum i den svenska bygnadssektorn. Det kan visserligen fortfarande väcka protester från de fackliga organisationerna, men det har ändå blivit ett mer eller mindre legitimt arbetskraftsarrangemang i bygnadssektorn.

Utvidgningen av EU 2004 ledde till ytterligare förändringar av lagar och regler kring anlitandet av utländsk arbetskraft, vilket gynnat spridningen av detta arbetskraftsarrangemang. Efterlikning spelar en viktig roll vid initieringen av internationell migration, medan den knappast spelar någon roll alls vid upprätthållandet av migration över tid, som när företag rekryterar släktingar och bekanta till

redan anställda polacker. Efterlikning förekom i olika former när östeuropéer rekryterades för att utföra lågavlönat byggnadsarbete i Sverige. Före utvidgningen av EU synes en resultat efterlikning ha dominerat spridningen av detta arbetskraftsarrangemang. Detta var fallet när nybildade företag efterliknade de små och kontroversiella bemanningsföretagen i Sydsverige. Arbetskraften från Östeuropa var i detta fall en integrerad del av den organisation som man efterliknade. Att starta ett företag enligt denna modell var per definition att hyra ut utländska arbetare som kostade mindre att anlita än svenska arbetare.

I ett senare skede verkar emellertid resultat efterlikningen ha kompletterats av en egenskapsefterlikning, d.v.s. att man övertar ett arrangemang, eller delar av det, därför att det används av stora eller högt ansedda organisationer. Detta skedde sannolikt när ett stort och betydelsefullt byggföretag som NCC efter utvidgningen av EU började använda östeuropeiska arbetare på en del byggarbetsplatser. Detta har sannolikt inspirerat mindre betydelsefulla företag till att börja anlita utländsk arbetskraft.

Dessa organisationer har inte uppstått med arbetskraft från Östeuropa som sin grundläggande resurs, utan de övergår till denna arbetskraftskälla efter att de bildats. Utan att kanske vara medvetna om det, har de övertagit ett arbetskraftsarrangemang, som infördes av små och kontroversiella företag i Sydsverige flera år tidigare.

Drivkrafterna bakom spridningen av denna nya organisationsform var i första hand materiella och i andra hand institutionella. Det främsta motivet till att efterlikna en sådan organisation var att vinna ökad avkastning. Det var inledningsvis också en starkt kontroversiell organisationsform, som inte sällan betraktades som olaglig av de fackliga organisationerna. Efter hand så har emellertid även institutionella faktorer bidragit till spridningen av denna organisationsform, i den mening att den vunnit ökad legitimitet. Det innebär också att de kategoriella ojämlikheter som den infört vunnit ökad legitimitet i Sverige. Det har m.a.o. blivit allt mer socialt acceptabelt att ge vissa kategorier av migranter sämre löner och arbetsförhållanden än vad inhemska arbetare får.

Öberg, Klara, 2015. *Meanings of Social Networks and the Local Production of Deportability. The Example of Asylum Seekers and Irregular Migrants in the Informal Labor Market in Gothenburg, Sweden*. EHESS, Paris.

7

PAPPERSLÖSA ARBETARE OCH MÖJLIGHETERNA FÖR FACKLIG ORGANISERING

Heidi Moksnes

INLEDNING

Victor, en ung man från Centralamerika, arbetar sedan några år i Sverige som papperslös inom en rad olika branscher i Stockholmsområdet, som byggnadsarbeten, snöröjning och städ. När jag vid ett tillfälle frågade honom om det inte var svårt att få arbete som papperslös skakade han på huvudet och berättade att arbetsgivare tvärtom sällan är intresserade av att ordna arbetstillstånd för sina anställda – vilket han själv försökt få till flera gånger – eftersom de inte har något att vinna på det jämfört med att anställa papperslösa.¹

Victors observation stämmer väl överens med de argument som idag förs fram av samhällsforskare som Guy Standing

¹ Samtal 10 mars 2013. Namnet är fingerat.

(2014, 2011) och Stephen Castles (2013). De menar att papperslösa migranter utgör den billigaste och mest "flexibla" formen av arbetskraft på arbetsmarknaden, eftersom de på grund av sin mycket utsatta och osäkra situation accepterar låga löner, dåliga och osäkra arbetsmiljöer, och arbete utan bindande löften eller kontrakt. De bildar därmed idag bottenskiktet i den alltmer graderade uppdelning av arbetskraft som har uppstått med dagens globala marknadsekonomi.

Det här kapitlet diskuterar papperslösa migranternas plats på svensk arbetsmarknad och deras möjligheter att stärka sin ställning gentemot arbetsgivare. Jag fokuserar speciellt på den fackliga organisering som papperslösa själva bedrivit inom SAC Syndikalisterna i form av Registret. Här lyckades en stor skara papperslösa bli politiska aktörer som påverkade villkor på den svenska arbetsmarknaden – trots att de formellt är uteslutna från den svenska samhällsgemenskapen. Jag beskriver också hur papperslösa arbetare har haft svårt att få stöd från övriga svenska fackliga organisationer, men även hur fackens inställning delvis har förändrats under senare år. Kapitlet inleds med en skildring av papperslösa migranternas plats på svensk arbetsmarknad, och den utsatta situation gentemot arbetsgivare som papperslösa beskriver. Texten utgår från mitt forskningsarbete som antropolog bland papperslösa arbetsmigranter från Latinamerika vilka bor och arbetar i Stockholmsområdet, men tar också stöd från annan forskning och medierapporter.²

2 Mitt forskningsprojekt har titeln *Living without Rights: Undocumented Migrants and the Boundaries of Citizenship*, och är finansierat av Riksbankens Jubileumsfond. Jag har deltagit vid Registrets möten, och följt och intervjuat medlemmar och andra papperslösa i olika situationer. Alla citat från intervjuer i texten är översatta från spanska av mig.

PAPPERSLÖSA PÅ DEN SVENSKA ARBETSMARKNADEN

Papperslösa arbetare utgör en heterogen grupp människor som kommit till Sverige av olika anledningar och med väldigt olika förutsättningar. Det de har gemensamt är en prekär legal status som innebär att de kan utkräva mycket få rättigheter i Sverige och att utvisning alltid vilar över dem som ett hot. Därigenom befinner de sig i den paradoxala situationen att de är attraktiva bland arbetsgivare just för att de inte kan ställa krav. I denna del beskriver jag detta prekära tillstånd och de förutsättningar det sätter för fackligt arbete.

Papperslösa arbetare i Sverige, vilka är de?

Hur många migranter som arbetar i Sverige utan formellt arbetstillstånd är oklart, men man kan gissa att majoriteten av de 30–75 000 papperslösa som man idag tror befinner sig i Sverige (Selberg, 2014) försörjer sig genom eget arbete. Många av de som arbetar utan papper är före detta asylsökande som stannat kvar i landet när de fått avslag, och tar informella arbeten för att kunna försörja sig. Visserligen får en del stöd med mat och husrum från anhöriga eller olika frivilligorganisationer, men troligen måste de flesta i längden arbeta för att klara sin försörjning. Det finns också ett stort antal människor som kommer till Sverige främst för att arbeta, i jakt på bättre försörjningsmöjligheter än de som ges i hemlandet; från östra Europa utanför EU, olika länder i Asien och Afrika, och Latinamerika. De korsar landsgränsen utan att ge sig tillkänna, eller anländer med turist- eller annat visum och stannar sedan kvar efter att dessa löpt ut. De kommer från olika samhällsskikt, men har det gemensamt att de saknar framtidstro i hemlandet. Många planerar att genom arbetet här kunna skicka hem pengar för att försörja familjemedlemmar,

eller för att betala skulder. Andra hoppas, som Victor, kunna spara pengar för ett bättre utgångsläge när de återvänder hem.

Papperslösa migranter från Latinamerika kommer huvudsakligen från Bolivia, Colombia, Peru, Ecuador och Chile, men också från en lång rad andra länder på kontinenten. Många har kommit till Sverige som turister. Det är möjligt att resa in som turist utan visum och därmed problemfritt att köpa flygbiljett till Sverige för medborgare från de flesta latinamerikanska länder.³ Andra har initialt sökt asyl. Oavsett deras pappersstatus vid ankomsten, lever de nu utan legal status i Sverige, och försörjer sig genom arbete i den informella sektorn.

Efterfrågad arbetskraft

Migranter utan arbetstillstånd hittar arbeten i de branscher där det finns en speciell efterfrågan på just papperslösa, som till exempel inom städ och fastighetsskötsel, byggnadssektorn, restauranger, servicesektorn, och jord- och skogsbruk. Där finns arbeten som inte kräver att man talar svenska eller har en anpassad yrkesutbildning. Detta är också arbeten för vilka svenska företag har ett allt större intresse att hitta billig, informell arbetskraft.

I utvecklingen av en globalt integrerad ekonomi har en stor del av den produktion som tidigare utfördes i det globala Nord, och till stor del av fackligt anslutna arbetare med reglerade löner och arbetsvillkor, istället flyttats till länder som till exempel kan konkurrera med låga löner och omkostnader (Castles, 2013;

3 Sedan några år krävs visum – att sökas på svensk ambassad innan avresan – för medborgare från Bolivia, Colombia, Cuba, Ecuador, Haiti, Jamaica samt några mindre öriken i Latinamerika, vilket har försvårat inresa från dessa länder.

Standing, 2011). I Sverige har detta framför allt påverkat delar av produktionssektorn, speciellt dess tillverkningsverksamhet (Becker m.fl., 2010; Hakkala, 2006; IVA, 2005). En liknande jakt på lägre produktionskostnader äger dock rum också inom Sverige, liksom i andra länder i det globala Nord, för de arbeten som med nödvändighet måste utföras på plats i landet, som till exempel inom bygg- och servicesektorn. Som konsekvens sker i Sverige idag en ökande avreglering av arbetskraften och en växande informalisering av ekonomiska strategier inom en rad olika branscher (Slavnic, 2016, 2010; jämför Standing, 2011).

Det är i denna jakt som papperslösa migranter har fått en allt mer betydande roll (Khosravi, 2010; jämför Castles, 2013; Sassen, 1994). Genom att använda sig av den extra billiga, informella arbetskraft som papperslösa utgör, med sina mycket begränsade möjligheter att säga nej till de villkor som presenteras, kan företag erbjuda ännu billigare priser för det utförda arbetet och därmed öka sin konkurrenskraft (jämför McNevin, 2006).

De som köper dessa företags tjänster är både offentliga uppdragsgivare och privata företag. Jag har träffat papperslösa som för städfirmor gjort rent i kommunala förskolor, på tåg, och i privata hem; andra som arbetat för byggnadsfirmor inom både privata och kommunala byggprojekt; och åter igen andra som arbetat för firmor med att röja snö på både privata och offentligt ägda fastigheters tak. Dessutom är papperslösa efterfrågade för en rad servicetjänster riktade till privatpersoner och där de små firmor och handlare som de ofta arbetar för kan erbjuda sina kunder billigare priser tack vare den papperslösa arbetskraften; för att tvätta bilar, klippa hår, köra hem pizzor och så vidare (Khosravi, 2010; Gavanas, 2013; Mikkelsen, 2012; Sköld m.fl., 2015).

Papperslösa migranter kan därför sägas utgöra bottenskiktet av en alltmer differentierad arbetskraft i Sverige. Trappstegen

just ovanför de papperslösa upptas i stor utsträckning av andra tillfälliga arbetsmigranter, men som har arbetstillstånd; dels de med EU-pass som sedan Lavaldomen⁴ kan arbeta i Sverige för företag från ett annat EU-land till löner under de svenska avtalen (Jonsson och Larsson, 2013; Jonsson m.fl., 2014), och de från länder utanför EU som ibland tvingas betala stor del av sin redan låga lön till arbetsgivaren som ”ersättning” för arbetstillståndet (Shapiro m.fl., 2013). Till denna kategori migrantarbetskraft, med löner långt under kollektivavtalen, kan också föras många av de som söker asyl i Sverige och som arbetar informellt för att dryga ut dagersättningen från Migrationsverket (se till exempel Frödén och Hanagarth, 2012; Mikkelsen, 2011).

Tillsammans med papperslösa är dessa olika migranter med varierande grad av arbets- och uppehållstillstånd på väg att bli del av en icke-reglerad sekundär arbetsmarknad, med avsevärt lägre löner, sämre arbetsvillkor och få rättigheter i Sverige, och med få möjligheter att ta sig till bättre jobb (Fudge, 2012; Schierup, 2006; Woolfson et al., 2013: 2). Statens reglering av migranternas tillträde till den svenska arbetsmarknaden blir här avgörande för deras olika tillgång till rättigheter och deras position som ”legal” eller ”illegal”, vilket indirekt skapar en form av ”institutionaliserad osäkerhet” (Anderson, 2010).⁵

-
- 4 Lavaldomen kallas det domslut som EU-domstolen fattade 2007 rörande en konflikt i Vaxholm mellan det lettiska byggbolaget Laval och fackförbunden Byggnads och Elektrikerna, vilka krävde att bolaget skulle teckna svenska kollektivavtal för sina anställda. Domstolen dömde till fördel för Laval.
 - 5 Nära dessa utsatta grupper befinner sig en signifikant del av Sveriges invandrare, med uppehållstillstånd eller till och med svenskt medborgarskap, men som bara har lyckats få arbete inom den informella eller den lågbetalda ”vita” sektorn (se t.ex. Schierup, 2006:40–41; Rauhut och Blomberg, 2003).

Papperslösa finns alltså på botten i denna arbetsmarknadens rättsliga hierarki, med formell tillgång till mycket få arbetsrättsliga villkor. I praktiken är de dessutom vanligen rättslösa eftersom de riskerar att bli utvisade om de försöker hävda sina rättigheter genom att till exempel vända sig till polisen eller andra myndigheter.

Utsatthet och strategier

Papperslösa i Sverige, liksom i andra länder, är väl medvetna om att de får arbete just genom att de går med på sämre lön och osäkrare villkor än andra, och accepterar därför ofta detta. De latinamerikaner jag har träffat hoppas ändå nå en högre inkomst än i hemlandet, och en möjlighet att skicka hem pengar. För dem är arbetsmigrationen en del av en långsiktig plan, och de har en serie av strategiska tillvägagångssätt i sin strävan att följa denna plan.

Latinamerikanska arbetsmigranter är i ett otvetydigt bättre läge än många andra som arbetar papperslöst i Sverige. De har kunnat planera sin resa och säkerställa sig om vissa förutsättningar, och hittar ofta snabbt vägar in i olika latinamerikanska nätverk i Stockholmsområdet, genom de initiala kontaktpersoner som de vanligen har, och genom nya bekanskap som de får genom dessa. De har lätt att skapa kontakter med andra från samma kontinent tack vare den gemensamma spanskan.⁶ Genom dessa nätverk, och webbsidor på spanska med olika annonser och tips, hittar de arbetstillfällen och rum eller lägenheter att hyra. Arbetsgivarna liksom hyresvärdarna är ofta per-

6 Detta kontaktnät inbegriper därför vanligen inte migranter från det portugisisktalande Brasilien.

soner med latinamerikanskt ursprung. Liknande nätverk finns också bland andra arbetsmigranter, med eller utan papper, och är vanligen av central betydelse både för att hitta arbete och råd för hur man ska ta sig fram i Sverige (Gavanas, 2013; Hansson, 2008; jämför Vasta, 2011; McIlwaine, 2015).

Trots detta, och trots att latinamerikaner, som andra papperslösa migranter, är beredda på hårda arbetsvillkor, möts de i Sverige av en utsatthet vars vidd de inte kunde förutse. Som papperslösa befinner de sig inte bara utanför alla skyddsnet och regleringar; de hamnar i en i princip rättslös situation, vilket gör dem mycket exponerade för arbetsgivares godtyckliga agerande.

För många är den lön som erbjuds mycket sämre än den de hoppats på i ett land som Sverige. Lönenivån är helt i händerna på arbetsgivarna att bestämma, och ligger vanligen långt under gängse svenska löner. Samtidigt är det dyrt att leva i Sverige. För många innebär detta begränsade möjligheter att verkligen skicka hem pengar. Hur dåliga lönevillkor papperslösa går med på tycks variera med deras grad av utsatthet och alternativ, det vill säga vad de har möjlighet att neka till. Det kan vara en av anledningarna till att lönerna som papperslösa får tycks variera väsentligt. Latinamerikanska papperslösa har för mig uppgett timlöner på 60–100 kronor, vilket är avsevärt högre lönenivåer än de på 20–50 kronor som vanligen rapporteras för papperslösa (till exempel Khosravi, 2010:100; Sköld et al., 2015; Mikkelsen, 2012; Johansson, 2011).⁷

Lönenivån tycks emellertid också påverkas av hur mycket information papperslösa har tillgång till om de gängse lönenivåerna i Sverige, och alltså förmågan att avgöra vad som är en

7 De löner som Fackligt center för papperslösa stöter på ligger vanligen runt 50 kr/timme (samtal med Bengt Sandberg, 23 oktober 2015).

någorlunda rimlig lön som papperslös. Nyanlända får därför vanligen lägre löner än de som har arbetat i landet några år. Det berättade en man från Bolivia för mig, som levt som papperslös i Sverige i snart ett decennium.⁸ Han sa också att papperslösa latinamerikaner genom sina nätverk med latinamerikaner som kommit till Sverige som flyktingar sedan 1970-talet gradvis får kännedom om svenska löner och arbetsvillkor. Andra migrantgrupper utan motsvarande historia i landet saknar ofta tillgång till sådan kunskap, förklarade han, och accepterar lägre löner utan att protestera.

Ett vanligt problem som många drabbas av, förutom de låga lönerna, är att arbetsgivaren också dröjer med att betala ut lönen, och ibland helt vägrar att betala. En man från Latinamerika berättade om en arbetsgivare som han utförde byggnadsarbete för:

Han betalade alltid lite, och han betalade aldrig när det blev den 25:e [i månaden, som för reguljärt anställda]. Han betalade alltid bara när han själv hade lust. Men eftersom jag inte hade papper eller något, så kunde jag inte göra något. Dessutom bodde jag i hans lägenhet; han hade en lägenhet som jag hyrde. Allt det här gjorde mig rädd; utan papper och i hans lägenhet. Han betalade när han hade lust. Det var därför han gjorde så, han betalade när han själv ville.⁹

De flesta papperslösa har inga medel att ta till om deras arbetsgivare bryter tidigare överenskommelser. Jag har hört flera papperslösa berätta om fall när de försökt få en arbetsgivare att

8 Samtal 16 juli 2015.

9 Samtal 25 oktober 2011.

betala den utlovade lönen och som svar fått hot om polis – och därmed utvisning.

Papperslösas mycket svaga position för att hävda rättigheter märks också på flera andra sätt. För papperslösa kvinnor innebär det att de löper större risk än andra kvinnor att bli utsatta för sexuella trakasserier och övergrepp i samband med arbetet (jämför Khosravi, 2010; Gavanoas, 2010, 2013; Sköld et al., 2015). Papperslösa som blir sjuka eller skadade står vanligen utan ersättning från arbetsgivaren, även när de har skadats på arbetsplatsen, och får leva på eventuellt sparade pengar, eller med hjälp från bekanta, tills de klarar att arbeta igen. Som papperslös är det också märkbart svårare att hitta arbeten för den som inte längre är ung och stark och kan utföra tungt arbete under många timmar.

Den rättslösa, sårbara och mycket utsatta situation som livet som papperslös i Sverige innebär har plågat alla latinamerikaner som jag har talat med (jämför Khosravi, 2010, 2006). Jag har även fått höra om personer som tagit livet av sig, eller blivit ”tokiga” av denna utsatthet och fått hjälp av anhöriga att åka hem. En man från Peru, som levt många år som papperslös berättade:

Det är mycket svårt att överleva här. [...] Jag har sett människor lida, gråta, gå hungriga. Här, här i Sverige, i detta rika land. Jag har sett det med egna ögon. [...] Det är en djungel, en riktig djungel men av cement.¹⁰

Verkligheten som papperslös tvingar alltså många att sätta parentes kring sina tidigare långsiktiga planer för att förbättra sina

¹⁰ Samtal 20 maj 2011.

livsvillkor och istället upprätta kortsiktiga taktiska förhållnings-sätt för att kunna leva och försörja sig i ett samhälle som upplevs som stängt och ibland fientligt (jämför Datta m.fl., 2007). Livet för många, berättade en man, handlar bara om att säkra sin omedelbara försörjning, oavsett sina tidigare föresatser:

Man lägger inte märke till att det går ett år, två år, tre år, man är inne i ett system där man förlorar sitt liv, för sedan har man ingen pension, man har inga villkor, man har inte sparat tillräckligt med pengar eftersom man kommit in i en cykel av ren överlevnad.¹¹

Möjligheterna att avancera i arbete och rättslig status är också mycket begränsade. Flera av de latinamerikaner jag har träffat hoppas hitta en arbetsgivare som är villig att skriva under det anställningserbjudande som krävs för att kunna söka arbetstillstånd. Som Victor i inledningen av detta kapitel konstaterade, är det dock svårt att hitta arbetsgivare som är intresserade av att ta in okvalificerade migrantarbetare med arbetstillstånd, när det finns billig papperslös arbetskraft i Sverige som kan anställas utan större ansträngning, och utan bindande åtaganden. Enda vägen, säger en del, är att gifta sig och därmed få permanent uppehålls- och arbetstillstånd, men betonar att de själva inte vill gifta sig utan kärlek. Istället känner sig många fast i en position med minimala förhandlingsutrymmen.

Det var också länge oklart om migranter utan arbetstillstånd i Sverige med stöd av lag kan hävda rätt till lön i tvist med arbetsgivare (Inghammar, 2010). Sedan 2013 slår emellertid svensk lag fast att papperslösa har rätt att få lön för utfört arbete trots att det är olagligt att anställa papperslösa, efter en anpassning till

¹¹ Samtal 10 maj 2011.

EU-direktiv.¹² För att kunna hävda sin nu lagstadgade rätt gentemot arbetsgivare behöver dock papperslösa hjälp att lägga kraft bakom sina krav, och i former som tar hänsyn till deras speciella situation. I lagändringarna från 2013 hänvisas papperslösa arbetare till arbetsdomstolen, i vissa fall tingsrätten, för att lösa tvister med arbetsgivare. Det innebär emellertid att den papperslösa måste ge sig till känna för myndigheter och därmed stå inför utvisning. För papperslösa själva är dock huvudfrågan hur de ska få rimlig lön under pågående arbete i Sverige, och att avtalad lön för tidigare arbete betalas ut, utan hot om utvisning. Kan de vända sig till facken för stöd?

PAPPERSLÖSA OCH DEN SVENSKA FACKRÖRELSEN

De svenska fackförbunden har länge varit överlag skeptiska till papperslösa arbetares närvaro på landets arbetsplatser, ibland uttalat fientligt inställda. På senare år har dock en rad öppningar skett, både inom de stora fackförbunden liksom inom SAC Syndikalisterna, där det ledde till bildandet av Registret. Jag beskriver här denna förändring, och de möjligheter de gett för papperslösa att genom facklig organisering stärka sin position gentemot arbetsgivare.

12 Lagändringarna trädde i kraft 1 augusti 2013, genom beslutet *Genomförande av direktivet om sanktioner mot arbetsgivare* (2012/13:SfU8) Beslutet togs för att genomföra Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/52/EG från 2009 om gemensamma minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare för medborgare i länder utanför EU som vistas olagligt i ett EU-land.

De stora svenska facken

De stora fackförbundens antagonism gentemot papperslösa har varit kopplad till deras strävan att motverka utvecklingen av en alltmer oreglerad inhemsk arbetsmarknad, där ett ökande antal arbetstagare står utanför de etablerade arbetsrättsliga avtalen och de lönenivåer och rättigheter som dessa fastställer. Eftersom papperslösa ofta måste acceptera löner och villkor långt under avtalsnivåerna, befarar många fack att deras närvaro ska leda till lönedumpning, eller arbetslöshet för de som inte accepterar kraftigt försämrade villkor. Fackens inställning till papperslösa har dessutom präglats av en ambivalent och ofta exkluderande relation till migranter generellt, vilket svenska fack delar med fackförbund i många andra länder i Västeuropa. Det fackliga arbetet har vuxit fram bland och fortsatt att domineras av vita, manliga arbetstagare med fasta heltidsanställningar inom vissa arbetssektorer – som industri- och byggnadsarbete – medan de med andra anställningsformer, liksom kvinnors och migranternas intressen, under lång tid har marginaliserats (Hyland, 2015, jfr Neergaard, 2015). De stora fackförbunden har visserligen erkänt papperslösa migrantarbetares utsatta situation och att de utnyttjas av arbetsgivare, men papperslösa har inte i första hand setts som arbetare med legitima anspråk på arbetsrättigheter i landet, och därmed inte som en grupp som facken ska organisera.

Som konsekvens av denna hållning har fackförbund i Sverige, som i stor del av övriga Europa, inte öppnat sina medlemskap för papperslösa arbetstagare (Gumbrell-McCormick, 2011:300–302). Istället har man hänvisat till deras illegala status i landet (Gunnello och Selberg, 2010). Fackföreningar som till exempel Byggnads har tidigare dessutom aktivt medverkat till att spåra arbetsgivare som anställt papperslösa och att anmäla arbetsgivarna till polisen, ekobrottsmyndigheten eller Skatteverket (Frank, 2012:302–304; Holmgren, 2008:105–118; Matts-

son, 2008:125ff).¹³ Som resultat har papperslösa anställda blivit utvisade, eller förlorat sina arbeten om den aktuella firman som konsekvens har gått i konkurs (Holmgren, 2008). Den fortsatta oviljan att se papperslösa som potentiella medlemmar i facket uttrycktes tydligt i rapporten "Mål och vision 2022" som antogs av Byggnads kongress 2014, där det hävdas att "Ett medlemskap i Byggnads skulle innebära att vi organiserar personer som bryter mot gällande lagstiftning. Det skulle också vara svårt för dessa personer att utnyttja medlemskapet då de inte vill vara offentliga" (Byggnads, 2014:10).

Det finns dock sedan några år ett ökande intresse för papperslösa inom den etablerade svenska fackföreningsrörelsen, vilket har letts av Fastighetsanställdas Förbund. Fastighets verkar på arbetsplatser där det finns många papperslösa migranter, speciellt inom städfirmor. För att bättre genomlysas speciellt papperslösas arbetssituation gjorde förbundet därför 2007–2008 en studie som hette "RITA – Rättvis ingång till arbete" (Holmgren, 2008). Där kom man fram till att papperslösa faktiskt har en rad arbetsrelaterade rättigheter, även om de saknar rätt till A-kassa och ersättning från Försäkringskassan.¹⁴

År 2008 beslöt Fastighets, som första fackförbund inom LO, TCO och SACO, att organisera papperslösa och välkomna dem som medlemmar (Fastighetsanställdas Förbund, 2008). Samma år lämnade Fastighets en motion till LO-kongressen med uppmaningen att övriga fackförbund skulle ansluta sig till denna hållning. Man betonade att "[i]ngen annan än fackföreningsrörelsen själv tillsammans med de papperslösa bestämmer om och hur vi ska organisera och företräda de papperslösa" (LO,

13 Inga svenska fackförbund anmäler idag arbetsgivare till polisen för att inte riskera att papperslösa utvisas.

14 Samtal med Sten-Erik Johansson, som ledde detta arbete, 16 maj 2011.

2008:537). Kongressen avvisade dock att organisera papperslösa, med hänvisning till att det saknades lagrum för dessa på svensk arbetsmarknad (ibid.:538–543).

Fastighets lyckades emellertid samma år, 2008, att motivera bildandet av *Fackligt center för papperslösa* tillsammans med en rad fackliga organisationer inom LO, TCO och SACO samt med centralorganisationerna LO och TCO. Centrets huvuduppdrag är ”att stödja papperslösa och asylsökande med arbetsrättsliga frågor på arbetsmarknaden”.¹⁵ Papperslösa som uppsöker centret får hjälp att driva fall mot tidigare arbetsgivare som betalat löner under gällande kollektivavtal eller på andra sätt brutit mot svensk arbetsrätt. Centret godtar alltså i sina förhandlingar inte löner under de avtalsenliga nivåerna.¹⁶ Papperslösa kan kontakta centret via en telefonjour eller ett formulär på dess hemsida. Centret tar emot runt 110–120 samtal per år, och kanske hälften av dessa leder vidare till en träff med den papperslösa i centrets lokal, och till beslut att gå vidare, vilket innebär att det fackförbund som berörs av fallet driver ärendet gentemot arbetsgivaren.¹⁷

Centret drivs dock inte som en fackförening utan som en ideell organisation. Centret har ingen uppsökande verksamhet bland papperslösa arbetstagare, och uppmanar inte heller sina olika medlemsfack att bedriva sådan. Det strävar inte att rekrytera och organisera papperslösa från till exempel samma arbetsplats, och håller inga möten där papperslösa kan komma

15 Hemsidan för Fackligt center för papperslösa, http://www.fcfp.se/?page_id=47 [15 juni 2015]. Sedan 2014 arbetar centret också med arbetsmigranter från EU-regionen, ofta med ursprung i länder utanför Europa men med arbetstillstånd inom EU.

16 Samtal med Sten-Erik Johansson, 16 maj 2011.

17 Samtal med Sten-Erik Johansson, 3 april 2014.

samman. Trots de avsevärda fackliga muskler som centret har till hands genom sina medlemsorganisationer har det inte heller som uppdrag att initiera facklig mobilisering bland sina reguljära medlemmar för att till exempel utöva påtryckning gentemot arbetsgivare som bryter mot kollektivavtalen när de anställer papperslösa. Istället hanterar man fall efter fall på individuell basis. Förutom att de fackförbund som är medlemmar i centret nu handlägger de enskilda fall som de får vidarebefordrat till sig, har de själva alltså överlag inte ändrat sina arbetsätt eller rekryteringsbas.

Istället har centret sedan 2015 börjat utöka sin verksamhet via kontakter som etablerats med bland annat Röda Korset och andra ideella organisationer.¹⁸ Därigenom hoppas de ansvariga kunna erbjuda papperslösa vägar till information om också andra områden där de efterfrågar stöd, som tillgång till vård, information om svenska lagar, asylsökningprocessen och så vidare.

En facklig organisation som arbetat annorlunda, med både andra lönekrav och arbetsätt, är det nu nerlagda Registret inom SAC Syndikalisterna.

Facklig organisering: exemplet Registret

Ett femtontal personer sitter samlade i rummet vid de bord som står i rad som i ett klassrum. Det är en hyrd lokal på Sveavägen, och möbleringen anpassad för olika aktiviteter. De flesta i rummet är latinamerikaner, och mötesspråket är spanska. Majoriteten är män men flera kvinnor är också närvarande. Några enstaka är inte spansktalande, och får då och då sammanfatt-

¹⁸ Information från Maria Östberg-Svanelind och Sten-Erik Johansson, 4 maj 2015.

ningar på svenska av mötesordföranden. En lista har skickats runt där alla skrev sitt namn och mobilnummer. Ordförande leder mötet genom dagordningen, som innehåller punkter som kalendarium av aktiviteter, och aktuella fall som facket driver. Vissa punkter leder till bred diskussion, och ibland ställer sig någon upp för att uttrycka sig med mer emfas. En av diskussionerna handlar om graden av engagemang. Det räcker inte, betonar en av kvinnorna, att komma till möten bara så länge som ens eget ärende är aktuellt; kampen är långsiktig, och gemensam.

Detta var ett möte med Registret, en lokal gren inom den fackliga federationen SAC Syndikalisterna. Registret bestod egentligen av två LS – Lokala Samorganisationer som SAC är uppbyggt av – Västerorts LS och Skärholmens LS, men samlades i namn av Registret. Registrets huvudsakliga inriktning var papperslösa arbetare i Stockholmsregionen, men också andra med osäkra anställningar, och de två lokala samorganisationerna hade sammanlagt flera hundra medlemmar från framför allt Latinamerika – varav de allra flesta från Bolivia – men också från olika länder i Afrika, Mellanöstern, Asien och Europa utanför EU. Registret verkade fram till 2013 då det stängdes ner efter beslut från SAC centralt, med hänvisning till oegentligheter inom dess organisation.¹⁹

Med namnvalet ”Registret” åsyftades en speciell kampmetod med historiska rötter, där facket själv bestämmer lönenivån och tillhandahåller de arbetare som arbetsgivaren ska anställa,

¹⁹ SAC beslöt i februari 2013 att utesluta Västerorts LS, då personer i ledningen anklagades för att bland annat ha sålt arbetstillstånd till arbetsmigranter. Detta innebar i praktiken att hela Registret stängdes ner. Jag väljer att här inte gå in på detaljerna runt nedstängningen eftersom det ligger utanför ämnet för detta kapitel. Ingen ny LS inom SAC har ersatt Registrets fokus på papperslösa, vilka istället hänvisas till deras lokala LS.

om denne accepterar den angivna lönenivån (jämförbart med "hiring halls" i till exempel USA och Canada). Det aktuella Registret strävade efter att stifta liknande avtal med arbetsgivare, som skulle anställa papperslösa till minimilöner fastslagna av Registret – i nivå med SAC:s egna löner för sina anställda.²⁰ Så småningom innefattades även arbetsmigranter med temporära arbetstillstånd i dessa avtal. Registret drev dessutom fackliga frågor gentemot arbetsgivare som inte hade ingått sådana avtal, och kom att fungera som en bred facklig sammanslutning för papperslösa inom SAC.

Redan 2004 samlade SAC centralt till ett möte för att diskutera om deras verksamhet skulle utsträckas till att också omfatta papperslösa. Där förklarade Lotta Holmberg SAC:s hållning:

Vår inställning är att vi självklart ska organisera arbetare i Sverige oavsett om de har papper eller inte. Vi vänder oss emot att, som andra fackföreningar har gjort, ringa polis och migrationsverk om de upptäcker papperslösa arbetare. Vi är internationalister och anser att kampen måste vara global (Warlenius, 2004).

Efter inledande former bildades Registret år 2007, och blev snabbt framgångsrik i sitt fackliga arbete med att assistera papperslösa i förhandlingar med arbetsgivare och pressa dessa att betala ut innehållna löner och ibland också ersättning för oskäliga uppsägningar. Den person som ofta ansvarade för förhand-

²⁰ Intervju med Registrets ordförande, 18 maj 2011. Även om "registret" egentligen refererar till denna registermetod använd av dessa två LS, kom namnet att referera till deras fackliga sammanslutning för papperslösa, och i detta kapitel använder jag därför "Registret" som namn på denna sammanslutning.

lingarna med arbetsgivare var en mycket skicklig förhandlare.²¹ Han var därför för många papperslösa huvudanledningen till att de sökte upp Registret när de hade problem med en arbetsgivare.

Men Registret var också en viktig mötesplats för papperslösa migranter i Stockholmsregionen. De arbetade och bodde utspridda över ett stort område och hade få personer med vilka de kunde känna gemenskap och diskutera de villkor som de tvingades leva under. Under de första åren hade Registret möten varje eller varannan vecka, men de glesades sedan ut något. På de möten jag var närvarande vid under 2011 och 2012 deltog vanligen mellan tjugo och trettio personer. Parallellt med fackmötena organiserades dessutom svenskundervisning – som annars inte erbjuds papperslösa – och även dansgrupper och andra aktiviteter. Registret förmedlade också kontakt med organisationer som erbjuder sjukvård för papperslösa.

Genom Registret kunde papperslösa alltså träffas och jämföra erfarenheter. Under mötena planerade de olika strategier för att motverka arbetsgivarnas missbruk av deras utsatta situation och hävda sina rättigheter. Därigenom kom Registret att bli en viktig politisk aktör i fackliga frågor för papperslösa, som påverkade en lång rad arbetsgivare i Stockholmsregionen.²²

Det var efter ett av Registrets möten som jag först började prata med Victor, och vi bestämde att träffas en annan dag på ett kafé så att han kunde berätta om varför han var med i Registret. Över en kopp kaffe beskrev han hur han under en tid haft en arbetsgivare, en svensk man, som kunde tala spanska och den första tiden hade verkat vänskaplig. Men löneutbetalningarna

21 Mannen har sitt ursprung i Latinamerika men bor sedan många år i Sverige, med legal status.

22 Registrets ledning blev utsatt för hot och trakasserier från en del av dessa arbetsgivare, och en person i ledningen blev 2012 svårt misshandlad.

började komma allt glesare, och trots att Victor låg på och tjtade hände inget. Till slut beslöt sig Victor för att samla underlag för att tvinga fram löneutbetalningen.

Victor: Jag visste att det inte stod rätt till, så jag började ta kort på varje arbete som jag gjorde. Jag skrev ner mina [arbetade] timmar, tog kort på hans bil, hans nummerplåt, hans hus, på honom själv. Om han inte betalade mig skulle jag leta efter hjälp. [...] Jag skrev ett brev till honom att det var dåligt att han inte ville betala mig. Så jag bestämde att jag skulle leta rätt på Y [ordförande i Registret]. Gå med i facket.

Heidi: Men hur visste du var du skulle vända dig?

Victor: Jo, jag berättade mitt fall för en chilensk väninna. Hon har levt sju år som papperslös. Hon sa 'Jag har en vän som kan hjälpa dig. Du behöver gå med i det här facket.' Och hon sa vad jag behövde göra för att berätta för dem. Hon gav mig numret så jag kunde ringa dem. Det var så jag kontaktade Y. Och vi bestämde en tid för en träff då jag skulle träffa honom och berätta om mitt fall. [...] Y skickade ett brev till [min arbetsgivare] där han skrev att jag anklagat honom för de och de sakerna. Och att vi ville få till en förhandling, eller ett avtal. När han fick brevet visste han att det var jag som rapporterat om honom. Så han började ringa till mig, och hota mig på telefon. [...] Y rådde mig att inte träffa honom personligen.

Victor berättade att arbetsgivaren dock fortsatte att vägra träffa Registrets representant för en förhandling. Fortfarande vid vårt möte, många månader senare, hade Victor inte fått ut någon lön för det som till slut blev fyra månaders oavlönat arbete. Då arbetade han sedan länge för ett annat företag. Victor visade mig en affisch som med stora bokstäver pekade ut den första mannen och hans företag som ett som utnyttjar människor med "svarta"

anställningar till låg lön. ”Den här satte vi upp vid Telefonplan. Han arbetade inom ett företag där. Och vi åkte dit för att sätta upp affischer. Jag vet inte om de fortfarande sitter kvar.”

Affisivering var en av de metoder som Registret använde för att utöva tryck på arbetsgivare då förhandlingarna inte gav resultat. Affischer liksom flygblad användes för ”uthängning”, när de ville göra känt att en viss företagare på ett systematiskt sätt exploaterade anställda (se även Davidsson och Gunnars, 2010). Tillvägagångssättet liknar ”mobilization of shame”-strategin som ofta används av NGO:s internationellt för att sätta press på företag genom att blottlägga oegentligheter som går emot normerna hos en bredare allmänhet och utkräva konsekvenser (Keck och Sikkink, 1999).

En annan metod i samma anda som användes av Registret var blockad, egentligen i form av demonstrationer framför den centrala arbetsplatsen för konflikten, eller arbetsgivarens huvudkontor – eller huvudentreprenörens, om det handlade om en liten firma utan egentligt kontor. Med skyltar och flygblad påtalade de medlemmar som samlats från Registret för förbipasserande att företagaren var en ohederlig arbetsgivare som utnyttjade sin anställda. På detta sätt utövade man till exempel, genom syndikatet Stockholms Restaurang- och Hotellarbetarsyndikat som initierats av Registret, under flera år återkommande blockader mot Berns salonger i centrala Stockholm med hänvisning till att fackligt engagerade papperslösa inte nyanställdes vid dess olika bemanningsföretag.

På flera sätt anpassade Registret sitt fackliga arbete utifrån de speciella villkor som papperslösa lever under. Eftersom papperslösa vanligen inte har bankkonton i Sverige, gick utbetalningarna från tidigare arbetsgivare ofta via Registrets bankkonto,

för att sedan betalas kontant till den aktuella personen.²³ Också Registrets medlemsavgifter betalades av samma anledning kontant vid medlemsmöten.²⁴ Papperslösa behöver vanligen se snabba resultat på tvister eftersom de inte har annat än sin inkomst att leva på. Registret försökte därför ofta snabbt få till stånd aktiva förhandlingar ansikte mot ansikte med arbetsgivarna efter att de kontaktats av den papperslösa, och tillämpade olika stridsmetoder de gånger förhandlingarna inte gav önskad utgång. Motsvarande anpassning har gjorts av en gren inom det holländska fackförbundet FNV Bondgenoten, som i sitt arbete med EU-migranter inom informella branscher också förlitar sig på aktiva stridsmetoder för att få resultat innan arbetarna måste återvända hem (Sahlström, 2008).

Registret lyckades påfallande ofta också få resultat. Deras kanske största seger var när de genom hot om blockad lyckades få Djurgårdsrestaurangen Josefina att ge alla anställda, även de papperslösa, korrekta anställningsavtal och löner, samt att betala ut ett skadestånd på 600 000 kronor (se även Lindquist, 2009).²⁵ I allmänhet ställdes kraven, som i Victors fall, gentemot personers tidigare arbetsgivare, inte de aktuella, eftersom få ville riskera sina rådande anställningar.

De lönekrav som Registret och dess medlemmar drev var ofta lägre än nivån på kollektivavtalen, och omfattade inte andra

23 Flera medlemmar berättade dock att utbetalningarna från kontot till dem kunde dröja länge, och var missnöjda med den beroendesituation det skapade till Registrets ledning.

24 Registret hade olika nivåer på medlemsavgifter, anpassade efter personernas löneinkomster. Lägsta nivån var 50 kr/månad.

25 Några av de berörda hävdade senare att de aldrig fick utbetalt sin del av ersättningen, och att stor del av pengarna användes till annan verksamhet inom Registret, och höll Registrets ledning ansvarig för detta (Lindquist, 2009).

grundstenar i dessa avtal, som rätt till sjukpenning, pension och så vidare, eller krav på att skatt och arbetsgivaravgifter skulle betalas. För detta fick Registret återkommande kritik från andra fackföreningar. Samtidigt var den krävda, och ofta erhållna, lönenivån avsevärt högre än den som vanligen rapporteras bland papperslösa och sågs som godtagbar bland medlemmarna.²⁶

Registret var dessutom en av de första fackliga sammanslutningar som för papperslösa överhuvudtaget drev krav på lön för utfört arbete, innan denna rätt slogs fast i lag 2013. Också på andra sätt valde de att driva frågor utifrån papperslösas behov och krav, och som först senare drivits av de stora facken. Vid ett tillfälle följde jag med till en förhandling med huvudentreprenören för ett stort bygge i Solna. En av deras underleverantörer hade inte betalat lön för hela arbetsperioden till de två papperslösa latinamerikaner som nu kom till mötet tillsammans med två personer från Registrets ledning. Vid mötet visade de två arbetarna sina anteckningar över arbetade timmar. Huvudentreprenören accepterade att betala den uteblivna lönen. Efter mötet följde jag med de två männen till Skattekontoret där de skulle få samordningsnummer utfärdade, vilket huvudentreprenören behövde för löneutbetalningen. Det är signifikant att SAC Registret vid detta tillfälle, genom de två papperslösas krav på ersättning, lyckades få huvudentreprenören att ta ett övergripande ansvar för sin underleverantörs löneutbetalningar.

En annan fråga som Registret lyfte fram är svårigheten att organisera papperslösa utifrån yrkeskategorier, eftersom många hela tiden växlar mellan olika slags arbeten i sin jakt på inkomst,

²⁶ Exempel på lönekrav var, för en kvalificerad byggarbetare, cirka 100 kronor i timmen, och för en okvalificerad 80 kronor i timmen. För städ- och hotelljobb var kraven liknande. Kraven innefattade inte skatt (Frank, 2007).

också ofta långt utanför deras ursprungliga yrkesträning. I enlighet med SACs principer initierade Registret därför syndikat som omfattade alla slags yrkeskategorier inom samma slags arbetsplats, som till exempel det ovan nämnda Stockholms Restaurang- och Hotellarbetarsyndikat. Detta strukturella problem för att organisera papperslösa fackligt har identifierats också i andra länder, liksom svårigheterna för fackföreningar att anpassa sig till detta, eftersom de ofta är organiserade just utifrån yrkeskategorier (Gumbrell-McGormick, 2011:307, Fine, 2007:342–344).

Registret strävade också aktivt efter att skapa möjligheter för arbetsmigranter att komma till Sverige med två-åriga arbetstillstånd och kollektivavtalsenliga löner, genom att, i egenskap av fackförening, godkänna ett stort antal avtal mellan presumtiva arbetsmigranter och arbetsgivare, som 2011 hade resulterat i runt 500 anställningar. De bildade också ett arbetskooperativ, Intikilla, som syftade att skapa arbetstillfällen för arbetsmigranter inom främst städbranschen. Det uttalade målet var att, i enlighet med registermetoden, förbättra löner och arbetsvillkoren för arbetsmigranter just genom att påverka villkoren vid anställning.²⁷

Det är svårt att veta hur stor del av Registrets breda och relativt aktiva bas berodde på att de flesta medlemmarna var latinamerikaner. Registret växte från början fram bland just latinamerikaner, och genom självrekrytering fortsatte medlemsbasen att vara starkast här, i en grupp som redan hade starka nätverk i Stockholmsområdet. Även om också latinamerikanska papperslösa lever med det ständiga hotet att bli deporterade, innebär det för de flesta inte en livsfara, och de kan därför röra

27 Intervju med Registrets ordförande, 18 maj 2011. Det var just flera av dessa arbetstillstånd som personer inom ledningen senare anklagades för att ha tagit betalt för (se fotnot 21).

sig och agera relativt frimodigt (jfr Hansson, 2008; Vasta, 2011). Kanske har det också varit mer självklart för latinamerikaner än för migranter från många andra områden att "hävda sin rätt" gentemot arbetsgivare också som papperslösa och ansluta sig till Registret för att begära att den överenskomna – låga – lönen också utbetalas, eftersom många är bekanta hemifrån med vad fackligt arbete innebär, liksom med arbetsrättsliga lagar och bestämmelser.

Även om latinamerikaner skulle vara en relativt stark grupp av papperslösa, visar Registret på erfarenheterna för en bred grupp av papperslösa migranter. Genom Registret kunde de helt tydligt hävda rättigheter som arbetstagare – till "rimlig" lön för utfört arbete, och till ersättning vid skada eller uppsägning. De kunde också se hur deras krav efter olika påtryckningar gav resultat. Kontrasten mot den rättslösa situation papperslösa vanligen erfar är betydande, och många som jag träffade genom Registret hade fått ökat hopp om en hanterbar tillvaro i Sverige. Sedan Registrets nedstängning 2013 finns det emellertid inte någon motsvarande sammanslutning i Sverige där papperslösa själva kan komma samman och på ett organiserat sätt hävda rättigheter gentemot arbetsgivare.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Papperslösa arbetare saknar fortfarande, efter Registrets nedläggning, fackföreningar där de kan få hjälp att organisera sig som kollektiv och driva fackliga frågor gentemot arbetsgivare. SAC:s lokala samorganisationer är uttalat öppna för papperslösa, och driver ibland ärenden för enskilda papperslösa, liksom idag också de stora fackförbunden gör genom ärenden de får via Fackligt center för papperslösa, men ingen av dem erbjuder en reell form för papperslösa att komma samman som grupp.

De svenska facken har överlag påfallande svårigheter att inkorporera papperslösa arbetstagare i sin målgrupp. Detta är dock på inget sätt unikt för Sverige, utan delas med fack över hela Europa, liksom i USA och Canada (Gumbrell-McGormick, 2011; Sahlström, 2008; Fine, 2007; Fudge, 2012). Svenska fack står liksom fack i dessa länder inför utmaningen att inkludera också arbetare utanför den alltmer krympande skaran av fast anställda som traditionellt utgjort den fackliga basen.

Samtidigt visar både Registret och i viss mån Fackligt center för papperslösa på fackliga modeller som i utvecklad form anammats också i andra länder för arbete med papperslösa. Det kan, som jag beskrev för Registret, handla om arbetsätt som är anpassade för papperslösas speciella villkor, vilket innefattar allt från metoder för snabba resultat på tvister med arbetsgivare, till organisationsformer som inte är yrkesinriktade (jfr Sahlström, 2008; Gumbrell-McGormick, 2011; Fine, 2007). Som erfarenheterna bland papperslösa latinamerikaner indikerar, kan deras position gentemot arbetsgivare dessutom stärkas betydligt genom att de får tillgång till information om svenska lönenivåer och arbetsregleringar, om de löner andra papperslösa får, liksom om hur andra papperslösa gått tillväga i olika konfliktsituationer. Att skapa möjligheter för sådant erfarenhetsutbyte borde därför vara centralt för all facklig verksamhet riktad mot papperslösa.

En anpassad facklig modell kan också innebära att bredda det stöd som erbjuds papperslösa till att också innefatta andra områden än arbetsrelaterade, så som både Registret och Fackligt center i viss utsträckning gjort genom sina samarbeten med olika ideella organisationer. I den riktningen arbetar "workers centres" i USA, vilka är lokala sammanslutningar med rötter i allt från etniska till sociala rörelser, och som fungerar som medlingsinstitutioner till stöd för lågbetalda migrantarbetare, inklusive papperslösa (Fine, 2007, 2011). Dessa center arbetar både

med breda fackliga frågor och mer annonserade angelägenheter runt migranternas rättigheter och kan samarbeta med en rad andra aktörer, inklusive myndigheter. Liknande vidgade former av fackligt arbete med papperslösa utförs också av spanska CITE (Centro de Información para los Trabajadores Extranjeros) och italienska ANOLF (Associazione Nazionale Oltre Le Frontiere) (Sahlström, 2008). Det finns idag en växande skara av organisationer som arbetar för migranternas rättigheter, i Sverige och internationellt. Kanske kan samarbete mellan dessa grupper och fackföreningar "bygga solidaritet över gränser och skapa institutionella former som etablerar internationella rättigheter för migrantarbetare och som gör det möjligt för dem att utmana prekära anställningsformer" (Fudge, 2012:131, min översättning; se även Piper, 2015; Likic-Brboric och Schierup, 2012).

För många papperslösa är det centralt att få tillgång till olika verktyg för att motverka den rättslöshet de annars befinner sig i. När jag träffar Victor våren 2013 efter att Registret har stängts ner, pratar vi om vad som hänt och var han ska vända sig om han igen får problem. Det finns inget sådant ställe längre, säger han. Men han berättar att han nu vet vikten av att föra noga anteckningar över sina arbetade timmar, och visar mig det lilla häfte han alltid för med sig vid arbete. Om arbetsgivaren inte skulle betala ut det överenskomna beloppet för de timmar han arbetat, säger han, kommer han att på egen hand försöka ta strid med honom för att kräva sin lön.